

EKONOMSKA MEĐUZAVISNOST I RAT

Dale C. Copeland (2015) *Economic Interdependence and War*. Princeton – Oxford: Princeton University Press, 489 str.

Najnovija knjiga Dalea Copelanda¹, američkog profesora međunarodnih odnosa sa Sveučilišta u Virginiji, *Economic Interdependence and War*, rezultat je dugogodišnjeg znanstvenog rada koji je započeo objavljivanjem istoimenog znanstvenog članka s podnaslovom „teorija trgovinskih očekivanja”.² Knjiga se sastoji od predgovora (str. vii–xi), popisa korištenih skraćenica (str. xi–1), devet poglavlja³, popisa literature (str. 447–473) i kazala pojmova i imena (str. 473–489).

Uvodno poglavlje Copeland započinje temeljnim pitanjem višedesetljetnog prijepora liberala i realista u teoriji međunarodnih odnosa: „Ima li ekonomska međuzavisnost velikih sila značajan utjecaj na vjerojatnost rata među istima, a ako ima, smanjuje li ili povećava vjerojatnost sukoba?” (str. 1). Inovativna pomirba liberalne teze o smanjenju vjerojatnosti izbijanja ratova među državama sukladno povećanju gospodarske povezanosti i posljedične materijalne neisplativosti ratovanja (transakcijski troškovi), te njoj suprotstavljene realističke teze o povećanju vjerojatnosti izbijanja međudržavnih ratova zbog gospodarske zavisnosti u anarhičnom svjetskom poretku kojeg čine države zabrinute za vlastitu sigurnost, opstanak i nezavisnost u budućnosti, utemeljena je na istraživanju posebnog oblika gospodarske međuzavisnosti – trgovini. Klasična dilema „trgovati ili ratovati”, prisutna još od Montesquieua i Kanta, ovdje se pokušava razriješiti uvođenjem nove kauzalne varijable: „očekivanja države u odnosu na buduću trgovinu i investicijsko okruženje” (str. 2). Dakle, ovisno o predznaku budućih očekivanja trgovinske profitabilnosti, država donosi odluku o ulasku u rat ili nastavku miroljubivih odnosa s drugom državom. Odbacivanjem statične u korist dinamičke slike međudržavnih odnosa, gospodarska međuzavisnost može podjednako biti katalizator rata i mira, čime se pomiruju realistička i liberalistička gledišta. Ako država ima pozitivna očekivanja zasnovana na projekciji koristi budućih trgovinskih transakcija, pokretanje rata predstavlja nepoželjan trošak. Ako su očekivanja negativna, rat je jeftinije (racionalnije) sredstvo ostvarenja materijalne koristi države, a time i sprečavanja budućeg

¹ Autor je poznavateljima teorije međunarodnih odnosa otprije poznat po knjizi *The Origins of Major War* (2001) o uzrocima velikih ratova u kojoj, na temelju kritike triju najpoznatijih realističkih teorija u međunarodnim odnosima (klasični realizam, neorealizam i teorija hegemonijske stabilnosti), izlaže vlastitu „teoriju dinamičkih diferencijala” koristeći je u svrhu objašnjenja utjecaja promjenjivih relativnih sposobnosti država u području vojne, ekonomske i „potencijalne” moći na vjerojatnost izbijanja međudržavnih ratova. Točnije, strah od opadanja (engl. *decline*) moći dominantnih/hegemonskih država protumačen je kao uzrok preventivnih ratova koje su pokrenule iste sa svrhom onemogućavanja buduće dominacije suparničkih sila u usponu.

² Usporedi: C. D. Copeland, *Interdependence and War: A Theory of Trade Expectations*, *International Security*, 20 (4): 5–41, 1996.

³ Riječ je o poglavljima „Teorija ekonomske međuzavisnosti i rata” (str. 16–51), „Kvantitativna analiza i kvalitativno istraživanje studija slučaja” (str. 51–97), „Rusko-japanski rat i njemački ratovi za hegemoniju, 1890.–1939.” (str. 97–144), „Predigra za Pearl Harbor: japanska sigurnost i sjeverno pitanje, 1905.–1940.” (str. 144–184), „Ruski problem i početak rata na Pacifiku, ožujak – prosinac 1941.” (str. 184–247), „Izvori, dinamika i kraj hladnog rata, 1942.–1991.” (str. 247–319), „Politika europskih velikih sila, 1790.–1854.” (str. 319–375), „Politika velikih sila u doba imperijalne ekspanzije, 1856.–1899.” (str. 375–428) i „Implikacije argumenta” (str. 428–447).

opadanja moći. Trenutna situacija u kojoj se država nalazi nije važna, već samo njena, odnosno očekivanja njenih političkih vođa u budućnosti. Copeland naknadno navodi i niz egzogenih čimbenika koji bi trebali uvjetovati optimističku ili pesimističku procjenu budućnosti: utjecaj „treće strane“, trendove moći, sirovinke rezerve i unutarnja ograničenja izvršne vlasti.

U prvom se poglavlju detaljno obrađuje teorijsko utemeljenje empirijskih analiza izloženih u nastavku knjige. U pregled literature s područja međunarodnih odnosa o povezanosti gospodarske međuzavisnosti i rata, autor osim liberalizma i realizma uključuje i lenjinizmom inspirirani neomarksizam kao relevantnu perspektivu, te sažeto analizira znanstvene doprinose i nedostatke tih škola mišljenja. Posebna je pažnja posvećena kvantitativnim studijama koje koriste brojčano velike uzorke u analizi. Autor potom opširnije izlaže vlastitu „teoriju trgovinskih očekivanja“ za koju smatra da je „fundamentalno realistička prije nego liberalistička“ te da „pruža kauzalnu logiku koja ne samo da objašnjava korelacijske rezultate recentnih analiza s velikim brojem slučajeva, već i ogromnu količinu moderne diplomatske povijesti u isto vrijeme“ (str. 27). Autor je i grafički prikazao tu kauzalnu logiku skicom zasebnog modela.

Drugo poglavlje je posvećeno metodološkim pitanjima studije, točnije inicijalnom razlikovanju te naknadnom povezivanju rezultata kvantitativnih i kvalitativnih studija (slučaja). Svoju kritiku kvantitativnih studija Copeland bazira na klasičnom razlikovanju korelacijskih i regresijskih istraživanja te smatra kako dominacija istraživanja povezanosti gospodarske međuzavisnosti i ratova nije poželjna te često vodi pogrešnim zaključcima jer se smjer uzročnosti ne može utvrditi, a povezanost u pitanju je naposljetku izražena prosječnom vrijednošću. Ovakvi zaključci su potvrđeni analizom i kritikom vodećih doprinosa kvantitativnih

istraživača međunarodnih odnosa. Kvantitativni pristup pati od nekoliko inherentnih ograničenja poput „nemogućnosti izravnog mjerenja budućih očekivanja vođa i teškoća pri nošenju sa specifičnim kauzalnim ulogama koje igraju različite varijable unutar situacija kompleksne kauzalnosti“ (str. 69–70). Ipak, Copeland ne smatra da su kvalitativne studije slučaja superiorne, prvenstveno zbog toga što su opterećene selekcijskim predrasudama (engl. *selection bias*) i manjkom sposobnosti generalizacije. Zbog toga međusobno nadopunjavanje kvantitativnih istraživanja i kvalitativnih studija slučaja smatra najplodnijom istraživačkom strategijom. Autor je sastavio i sumarni tablični prikaz studija slučaja koje se pojavljuju u nastavku knjige (str. 80–90).

Većinu knjige zauzimaju opširne studije slučaja (poglavlja 3–8, str. 97–428) na temelju kojih autor testira svoju teoriju.

U 3. poglavlju tematizirani su Rusko-japanski rat 1904.–1905. i dva svjetska rata. U tim slučajevima, japanska i njemačka vodstva nisu propustila donijeti odluke u korist teritorijalne ekspanzije na račun drugih velikih sila kako bi osigurala materijalne dobitke od trgovine u budućnosti. Temeljni uzrok Rusko-japanskog rata je ruska „ekonomska penetracija“ u područja današnje Mandžurije i Koreju te dugoročni planovi preusmjerenja trgovinskih tokova prema Zapadu (str. 142). Nadalje, percepcija ugroženosti gospodarske moći Njemačke u budućnosti bila je dominantna unatoč povoljnoj razini vanjskotrgovinske razmjene neposredno prije Prvog svjetskog rata. Njemačko imperijalno vodstvo smatralo je da su ovisnost domaće industrije o uvozu sirovina, sporo ali vidljivo gospodarsko gušenje Njemačke od strane drugih velikih sila uključujući posebne zabrane trgovanja s kolonijama, istiskivanje njemačkih interesa s Bliskog istoka i sve ozbiljnija ruska ugroza dovoljni razlozi za pokretanje preventivnog rata. Ovaj je scenarij ponovljen i 1939. u izmijenjenim okolnostima,

prvenstveno zbog povećanja autarkičnosti nacionalnih gospodarstava 1930-ih kao političke strategije suočavanja s posljedicama Velike depresije.

Četvrto poglavlje odnosi se na tridesetpetogodišnje razdoblje (1905.–1940.) japanske (agresivne) vanjske politike na Pacifiku i ekspanzionistički kontinuitet koji je „pripremio teren” za ulazak u rat protiv SAD-a 1941. Uspon i posljedična prijatna japanskim planovima u sjeveroistočnoj Aziji opet su pripisani ruskim velikodržavnim interesima, u ovom razdoblju s predznakom sovjetskog komunizma. Autor tvrdi da razlike u stranačkim programima i ideološkim opredjeljenjima japanskih političara nisu utjecale na konzistentnu vanjsku politiku širenja moći i utjecaja Japana. Tek 1939., zbog otkazivanja trgovinskog ugovora između SAD-a i Japana te ograničenja američkog izvoza sirovina Japana, drastično opadaju trgovinska očekivanja Japana, a sukladno tome se povećavaju šanse za pokretanje preventivnog rata protiv SAD-a i ostatka europskih kolonijalnih posjeda u jugoistočnoj Aziji (str. 181–183).

Peto poglavlje predstavlja logičan završetak prethodnih dvaju poglavlja jer se odnosi na događaje koji su prethodili pacifičkoj etapi Drugog svjetskog rata. Točnije, fokus je stavljen na devetomjesečno razdoblje prije japanskog napada na Pearl Harbor 7. prosinca 1941. Autor na početku poglavlja postavlja pitanje: „Zašto su se japanski dužnosnici, unatoč njihovoj opsesiji sa smanjivanjem ruske snage i prepoznavanjem nepostojanja vjerojatnosti pobjede u bilo kojem ratu s SAD-om, odlučili uhvatiti u koštac s američkim divom prije nego utvrditi sporazumni mir kojim bi se izbjegao skup i riskantan rat?” (str. 184). Unatoč seriji (neuspješnih) američko-japanskih diplomatskih pregovora u lipnju, rujnu i studenom 1941., rat nije izbjegnuto najprije zbog toga što se Japan nije želio odreći (osovinskog) plana prema kojem bi izvršilo invaziju na

strateški važna sovjetska područja na Dalekom istoku i u Sibiru, time onemogućivši očekivanu aktivaciju tog dijela Crvene armije na istočnoeuropskom frontu protiv Trećeg Reicha i njegovih saveznika. Detaljnom rekonstrukcijom „diplomatske igre” predstavnika SAD-a i Japana, autor zaključuje da je njemački napad na SSSR 22. lipnja 1941. umnogome zakomplcirao inicijalno pozitivne pregovore i prisilio vodstvo SAD-a (ponajprije Roosevelta i Hulla) na nastavak procesa izoliranja japanskog gospodarstva iz svjetskih trgovinskih tokova embargom na naftu i druge sirovine, čime je japansko vodstvo steklo negativnu percepciju vlastitog materijalnog opstanka u budućnosti, a time i pozitivnu percepciju dobitaka od invazije. Preusmjerivši japanski ekspanzionistički fokus sa sovjetskog na prekomorska područja pod vlašću zapadnih saveznika, SAD je *de facto* „spasio” SSSR u najkritičnijem trenutku njemačke invazije.

Šesto poglavlje, prema autorovim riječima, potvrđuje ključnu temu knjige: „tijekom svih razdoblja velike sile, čak i one s pristupom nuklearnom naoružanju, opsjednute su pristupom tržištima, financijama i sirovinama” (str. 318). U ovom poglavlju se u jedanaest mikrostudija slučaja obrađuje isti broj kratkih epizoda unutar pedesetogodišnjeg razdoblja hladnog rata. Iako su bili saveznici u Drugom svjetskom ratu, konkurentski odnos SAD-a i SSSR-a tijekom hladnog rata može se ponovno objasniti teorijom trgovinskih očekivanja. SAD je želio ograničiti sovjetski gospodarski rast i utjecaj kojim bi američki bio doveden u pitanje, dok je SSSR želio nastavak priljeva američke pomoći u obliku materijalnih sredstava za poratnu obnovu uz istodobnu sovjeticizaciju i iskorištavanje zemalja istočne Europe svojevrsnim komunističkim kolonijalizmom. Iako je SAD, prema autoru, kronološki gledano povukao prve poteze i time započeo hladni rat, obje su strane „pravi krivci”: „SAD zbog toga što se prvi okrenuo tvrdolinijaškim politikama

za koje se znalo da su provokativne, i SSSR jer su tip režima istog te gospodarske politike unutar vlastite sfere potkopale američko pozudanje u budućnost" (str. 252).

Sedmo i osmo poglavlje, iako autoru nije bila dostupna detaljna diplomatska građa na temelju koje bi ponudio opširne analize poput onih u prethodnim poglavljima, uključena su u knjigu. Riječ je o „istraživanju relativne važnosti gospodarske međuzavisnosti i trgovinskih očekivanja za politike europskih velikih sila" (str. 319) od 1790. do 1899. Sedmo poglavlje završava s Krimskim ratom 1853.–1856., a 8. obrađuje razdoblje od 1856. do Burskog rata, odnosno početka 20. stoljeća. Budući da ni sam autor ne obrađuje detaljno slučajeve iz ova dva poglavlja jer je želio tek naglasiti osnovne uzroke slučajeva/sukoba kako bi pružio potpuni pregled izvora suvremenih sukoba te kako bi izbjegao optužbe za selekcijsku pristranost, ta poglavlja i zbog manjka ekspanatorne moći slučajeve te funkcioniranja u obliku svojevrsnih „priloga" studiji nisu relevantna pa neće biti predmetom ovog prikaza.

U posljednjem poglavlju, prema već ustaljenom običaju vidljivom iz prethodnih publikacija, autor zaključuje knjigu „implikacijama argumenta". Osim sažimanja glavnih rezultata studija iz knjige, autor ističe prednosti eklektičnog korištenja doprinosa realizma i liberalizma, temeljnih orijentacija u teoriji međunarodnih odnosa, kao načina potvrde deduktivne i ekspanatorne moći vlastite teorije. Najvažnija, a ujedno i najzanimljivija „praktična implikacija argumenta" zasigurno je budućnost odnosa SAD-a i Kine uslijed „iznimnog rasta gospodarske i tehnološke moći [posljednje]" (str. 436). Koristeći „teoriju trgovinskih očekivanja", autor skicira paradoks dvoznačnosti pozitivnog (optimističnog) i negativnog (pesimističkog) viđenja kineske gospodarske ovisnosti o SAD-u kratkom povijesnom analizom kineske ovisnosti o

(financijskim) tržištima i uvozu energetskih sirovina (poglavito nafte i plina) te predviđa da će kineski vođe i u budućnosti voditi pažljivu vanjsku politiku bez korištenja sile „barem dok su sigurni da je SAD spreman održati slobodan protok nafte" (str. 441). Međusobni ratni sukob članica „Kimerike", prema „teoriji trgovinskih očekivanja", nije vjerojatan u bližoj budućnosti. Posljednjim, „epiloškim" podpoglavljem knjige autor „poziva" (znanstvenike) na integraciju realističkih i liberalističkih uvida u svrhu razvoja „čvrsto" utemeljenih teorija.

Prikazana knjiga konformira svojevrsnoj neomerkantilističkoj fuziji liberalizma i realizma jer je analitički fokus stavljen na sposobnosti povećanja i/ili održanja gospodarske moći država kao najvažnijih aktera međunarodnih odnosa, neovisno o kojem je unutarnjem političkom uređenju riječ. Ovakva je perspektiva u potpunosti znanstveno legitimna, ali u nekim slučajevima nedostatna. Primjerice, konstruktivistička se perspektiva navodi tek jednom, iako s liberalizmom i realizmom tvori „sveto trojstvo" teorije međunarodnih odnosa, i to opaskom u fusnoti da su „konstruktivisti uglavnom ignorirali pitanje trgovine i rata" (str. 19).⁴ Nadalje, uvrštavanje poglavlja koje čine analize s nedostatnom ili nepostojećom empirijskom potvrdom promovirane „teorije trgovinskih očekivanja" može se protumačiti kao čin intelektualnog poštenja *par excellence*, ali se ipak stječe dojam da je riječ o manjku autorove samokritičnosti i neselektivnosti pri vrednovanju i uvrštavanju vlastitih analiza. Ukazivanje na slučajeve koji proturječe analizama iznesene teorije zadatak je kritičara čije bi djelovanje naposljetku trebalo generirati

⁴ Ovakav tretman je problematičan uzme li se u obzir da je čak petnaest godina ranije autor knjige napisao opširnu kritiku temeljne knjige (konstruktivističke perspektive) A. Wendta. Nije vjerojatno da konstrukcionizam još uvijek nema ništa za ponuditi u obradi te teme. Vidi detaljnije: C. D. Copeland, *The Constructivist Challenge to Structural Realism: A Review Essay*, *International Security*, 25 (2): 187–212, 2000.

raspravu i evaluaciju empirijskog utemeljenja spomenute teorije. Na taj način bi ista bila potvrđena ili odbačena sukladno napretku u debati i rezultatima novih istraživanja. Pristupajući na ovakav način selekciji i obradi empirijskog materijala autor se ogradio od mogućih kritika. Zaključno je potrebno naglasiti apsolutnu poželjnost konstrukcije novih teorija u području međunarodnih odnosa, čime je ova knjiga ispunila svoju temeljnu ulogu. Ambiciozni plod dvadesetogodišnjeg istraživanja (uglavnom) diplomatske povijesti, ali i metodološki raznovrsnih radova iste tematike iz konkurentskih perspektiva, može se uvažiti kao ozbiljan i uvjerljiv doprinos razvoju discipline međunarodnih odnosa. Sljedeći

korak podržavatelja teorije bila bi primjena njenih uvida u svrhu tumačenja ratova koji su dosad bili objašnjavani drugačijim uzročnicima (ideologije, iracionalnost vođa i dr.). Ipak, najvažniji doprinos „teorije trgovinskih očekivanja“, zbog koje se ova knjiga svesrdno preporučuje znanstvenicima, donositeljima vanjskopolitičkih odluka i zainteresiranom čitateljstvu uopće, jest mogućnost korištenja saznanja iz iste u svrhu kvalitetnijeg obavljanja najtežeg zadatka: ostvarivanja valjanog predviđanja budućih međudržavnih odnosa i sprečavanja eventualne eskalacije ratova u kontekstu globalnog poretka kojeg čine međuzavisne države.

Josip Pandžić